

SOKFÉLE.

79. Szám. Béts. October 1-ső napján. (27) 1833

Emlékeztető Jegyzetek.

S e p t e m b e r.

28 S e p t. — 1822. Ferdinand Sicilia Királya botsánatot hirdet pártos alattvalóinak.

29 S e p t. — 1594. Győr török iga alá kerül. — 1824. X Károly frantzia Király eltörli az Újság levelek censuráját.

30 S e p t. — 1805. Ferentz viszszejö a' hadiseregtől Bétsbe. — 1827 † Müller költő Dessauban.

O c t o b e r.

1 O c t. — 1761. Loudon három óra alatt rohannással veszi meg Schweidnitz várát. — 1717. Temesvár ostroma kezdődik. — 1806. Napoleon Mainzba érkezik.

Elmesség és Éleselme.

(Folytatás.)

Az elmesség fűszer, bőven használva igen ingerlő, utoljára a' táplálóbb, egyszerűbb, és egészségesebb eledeleknek minden izét elrontja, 's még eddig elé mindég az izlés elromlásának bizonyysága volt. Némely úri ebédet a' nem minden ételhez való fűszer ront el, mint néha az elmesség. A' természet, józan ítélet, és jó izlés, a' *Homér*, *Virgil*, és *Horátz* munkáit tisztán meg tartották az elmesség piperéitől, mellyekkel már *Ovid* és *Seneca* tellyes, még inkább *Tasso*, 's a' jó *Shakespear*. Az értelmet a' grátziák' koszorújával széppé tevő talentom, a' frantziákat, a' Nagyok kedveltjeivé tette, de gyakran még egy *Fridrik* fundamentomosságának is kárt tett. Azomban úgy van az elmességgel a' dolog, mint a' pénzel: *Jobb, ha mindég*

Toldalék a' M. Kurírhoz.

79 (27)

felyül marad valami, mint ha nem jut! — Un peu de trop preserve du pas assez!

Van elmesség, még pedig igen valódi elmesség, a' nélkül, hogy egészen a' dolgok hasonlatosságaihoz kötne magát, az ellenkezőségeket éppen olly' jól használja, mint az éleselme azt, a' mi nem egyenesen külömbiségeket foglal magában. — Az a' haszon, mellyet az elmesség az öszve hasonlítások, metaforák, és hasonlatosságokból vesz magának, adott hihetően alkalmazhatóságot azon meghatározásokra, mellyeknek helytelen voltát már *Gárvé* által látta. A' valódi elmesség elmés, melynél fogva az értelemmel nagyon szoros egybe függésben van, sőt még inkább ezzel, mint a' képzelettel, vagy képzelő tehetséggel. Az értelemhez hasonló az elmesség a' *matériára*, a' képzelethez pedig inkább a' *formára* nézve, — ez sebesen játszó, sebesen gondoló értelem élektikai szikra modjára dolgozó erő, 's nem fáradsággal keres valamit, hanem *megtalál*, vagy is inkább *feltalál*.

A' tsupa elmesség, mely *szerént az értelem valamit megrövidít*, fáraszt, ha a' maga tarka játszó kártyáira, valami *valódit*, *helyes gondolatot*, vagy kedves érzést nem tesz a' nyereségre, mert az éleselmének mintegy udvari nevelőnek kell lenni, mely enged ugyan tanítványának játszó órát, de egyszer'smind a' tanulás óráira is rá emlékezteti. Az elmesség még tellyességgel nem 'seni, a' mint olly' sok elmés fők tartják, a' 'seni dolga a' *feltalálás*, az elmességnek tsak a' *találás*, 's egyébaránt nagyon tálentom nélkül való lehet, a' nélkül, hogy valaha érdemre emelkednék, vagy pajkosabb, hogy sem a' tálentomot a' valódi dolgokba ki formálja; a' nagy világban azon kívül is az udvari nevelőknek még igen is sokra — hallgatni kell. *Franklin* 'seni, *Voltaire* elmés. Tsak nem minden

elmésfők, mikor őket az időkor az elme utolsó virágjaitól megfosztotta, úgy holtak meg, mint kelletlen elméskedők.

Az elmesség Sámpanjer (Champagner) 's a' Sámpanjer hamar elmessé teszi, a' ki arra szert tehet. Az elmesség repül, és nem hat bé valamihe méllyen, mint a' konty alá való bor, az ő játsziséga tsak az érzékiség, az éleselme inkább a' közönséges és a' nem érzékiség alá tartozó tárgyak körül fordul meg, melynél fogva emez a' tudományok', az elmesség pedig inkább a' mesterségek körébe tartozik. Az igen eleven elmesség, mely a' képzelő tehetség egyesítő törvényjeihez (lex associationis) szabja magát, az éleselmének és emlékezetnek rendszerént kárt okoz, de maga öregbedik a' tudomány, tapasztalás, és mivelés által. Az ember, az elmésekkel elmessé leszsz, valamint a' vidámokkal vidám, vagy a' bánkodókkal bánkodó, és így az elmés könyvek olvasgatásával is, ha van reá természeti hajlandóság. Azomban a' tapasztalás bizonyítja, hogy az elmesség, a' szerént a' mint a' jó kedv fogy, és az ítélő tehetség érik, alább száll, vagy leg-alább nem tartja meg az elsőséget. — Az idővel megszokjuk a' dolgok *minden oldalait* megvi'sgálni, míg az elmesség, elébb tsak némely a' nevetésre legjobbknak, és legalkalmasabbknak látszókat vett fel. Egyébaránt az elmesség a' vénséggel későbbre hágy el bennünket, mint az emlékezőtehetség és 'seni, még a' testiség rabjainál is marad meg az elmességből, ha a' többi lelki erők már mind elrepültek is.

Jean Paul azt mondja az Aesthetikájában: „az elmesség, és éles elme meg egyeznek mind ketten a' hasonlatosságok és külömbfélésegek' feltalálásában, 's a' *mély elme* (ingenium profundum) egy harmadik személy, mely minden külömbfélésegek ellenére is,

egyenlőségre talál. A' mit az elmésség nézlehetőleg (intuitive) egybekötött, az éleselme okosan külön választott, azt a' mélyelme az okosság által eggyesíti, és egy tsumóba köti.“ Jean Paul ennél fogva ajánlja az *elmésség' kifejtését*, vagy a' hasonlatosságok felkeresését p. o. az ember és az állatok között a' *nevelésben*, hogy a' képzetek (idea) ne legyenek meg kötve, hanem könnyen jöjjenek, 's igaza van benne. Az iskolai kapta és erőltetés sokszor elébb tesz butává, mint elméssé, de a' szüntelen elméskedőt, az az, a' forrásban lévő pajkosságot határok közzé szoríthatja, és észre hozhatja. Jean Paul bizonyosan elmés, gyakran még igen is, azért az ő elméssége sokszor *kikeresett*, mint mikor p. o. a' hegy háta megett fel jövő holdat — a' *hegy háló sapkájának* nézi, de itt valósággal igaza van, a' mint ezt a' nagy tudósokban minden nap láthatjuk; a' *feltalálásról* szó sints, ha tsak a' képzetek lennének az ő hatalmokban, és nem ők a' képzeteknek!

A' Spártaiak, Cato, Seneka, Tacitus, Baco, Lessing, es Lichtenberg, 's maga Kánt megmutatták, hogy a' tudomány erővel telyes égiháborús felhői, az elmésség elektrika szikráivá is szerentsésen törnek ki. Azomban az elmésség mindég gyermek marad, mint *Amor*, mely semmi kemény nevelést ki nem áll, 's ha az *atya*, az *értelem* igen szorosán fogja, az *anyához* a' *képzelethez* fut, ki semmit sem tud a' *régulák-ról*, egészen elkényezteteti, vagy ismét az atyára bizza, a' hol osztán a' bubátska a' nevelésben el hal, mint *Puri Puti*. A' *tudós* elmésség, tzelzésival együtt, már azért is nem ér semmit, minthogy elébb még *magyarázatot* kíván, 's mivel a' tudósok inkább a' *holtakkal*, mint az *élőkkel* társalkodnak, utoljára az eleven elmésség is holtá leszsz, vagy olly' kedvetlen, mint minden, a' mi a' halál országába tartozik.

Az aszszonyokban azért rendszerént több elmés-
séget találunk, mint a' férfiakban, többet a' világ
fijaiban, mint a' magokat a' világtól el vont gondol-
kozókban, mert amazok többnyire félig aszszonyok.
Az elmésség az aszszonyok kötött okoskodása (syllo-
gismus), 's minthogy az aszszonyok után jár a' világi,
vagy a' Pári'si magaviselet (tonus), minden az aszszon-
yokhoz szabja magát. A' Frantziák és az aszszonyok,
született világiak, mint a' született színjászok, szere-
tik a' *tsipkét*, a' töt, vagy a' szürös feleletet. Már az
eleink, kik a' *természeti elmésséget* (Mutterwitz) az
oskolai elmésségtől megkülömböztették, azzal arra
tzeloztak. Nápoleon, mikor Moszkauból sebesen sie-
tett vissza Varsóba, idegen név alatt, kérdezte egy
Német fogadósnétól, ki őtet oda menetelekör igen
is szem ügyre vette: „*Hol vagyon a' Frantzia Fő hadi
szállás?*“ *Itt, nálam felséges Uram!*“ vala a' felelet.

A' ki mivel világi aszszonyságok elméssége előtt
sokszor még némely tapasztalt fő is megnémül (a'
tsupa tanult a' nélkül is), mint a' bárány, mellyet a'
mészárszék tőkére visznek, vagy mint a' juh a' nyirője
előtt, még a' száját sem nyitja meg. A' férfiak rend-
szerént a' nappali és hivatalbeli fáradságoktól ellan-
kadva mennek a' társaságba, kipihenést, és mulat-
tságot keresni, nem pedig hogy magok mulattassanak,
— az aszszonyok ellenben tellyes erejekben jelennek
meg, némellyek még az egész napon keresztül előre
rá készülve, mert oda van az a' boldog idő, mikor a'
kötés és varrás, a' gazdaszszonyság, és a' gyerme-
kekre való ügyelet tették az aszszony érdemét. A' törpe
és gyenge D' Alembert tüzesen oltalmazta egykor
a' *természet állapotját*, hogy a' maga egyenlőség rend-
szerét (systema) reá alkathassa, egy aszszonyság, te-
tétől fogva talpig meg nézvén őt, így szóllott: „*Nem*

Jél-e az úr, hogy abba leg-többet vesz?“ erre a' Filozofus elnemúla. *Fichte*, az elmésséget, a' mély, az az: a' képzetek országában lévő igazság közvetlen nézlelhetőségébe való közlésének, egy isteni szikrának nevezte, mely soha sem ereszkedik le esztelenségre, örökké a' képzeteknél múlat, és tőlök soha el nem távozik. Mi hát az elmésséget *egy nem közönséges észnek nevezzük, melly nem közönségesen, hanem röviden és váratlanúl fejezi ki magát.*

(Folytatása következik.)

Democritusi Tseppek.

Böls Salamon ugyan mondja, hogy a' *Bölsnek nints kenyere*: de miért nintsen? arról mélyen hallgat. Azért, mond ez: hogy a' szerentse kételkedvén, ha valyon a' bölsnek bölsességéhez képest illő kenyeret adhat e', inkább a' nélkül hagyja azt. — Vagy talán azért, így okoskodik a' másik: hogy a' vak szerentse, inkább szítván a' vakokhoz, tsak azokat akarja boldogítani. — De talán azért, bele szól a' harmadik: hogy a' szemtelenek mind kikapkodják a' szemetlen szerentse vigyázatlan markaiból adományit, míg a' böltsek, böltselkedvén önkényes osztogatására váraкоznak. — Sőt talán azt, mond a' negyedik: a' szerentse aszszony Isten tsupa Istentelenségből teszi, mint aszszony, a' nála tökéletesebbekkel. — De hogy! befejezi mind ezeket az utolsó: ne vétkezzetek; mert a' szerentse, igazságosan akarván gondoskodni az emberi meg élhetésről, az élhetetleneknek osztogatja ki *kenyereit*, reménylvén, hogy az eszesek pártfogása nélkül is meg *élhetnek*.

Tsak hamar elfelejtvén lakodalmi örömét egy férj,
's uem váraкоzhatván a' második öröm napra, a' Szent-

székhez folyamodik, hogy választassék el feleségétől, mondván: *igen ellenkezik velem mindenben, nem akarja egy általjában azt, a' mit én; nem élhetek vele;* de elő hívattatván az Aszszony tagadja a' vádolást mindenestől. *Én, monda, igen is meg egyezek vele; semmiben sem ellenkezem; éppen azt akarom a' mit ő. Ő is a' háznak feje akar lenni én is; ő sem akar mástól függeni; én sem; ő is tsak egyedül akar a' háznál parantsoló lenni: én is. Ő sem akar senkinek tetteiről számot adni, én sem; tehát miért nem élhetne velem!*

E g y v e l e g e k.

— A' vétkes hajlandóság már ki gondolásával rajta van vesztve, végben vitelével pedig meg büntetve a' lelki esméret előtt.

— A' ki legtöbbet beszél, rend szerént legkevesebbet szokott tsinálni, — hasonló ez — a' lármátlan munkás méhetske szomszédságában nap estig Zenegve veszteglő prütsökhöz.

— Ritka ember emelkedik arra a' lelki erőre, hogy ön hiányjait elesmérje; sőt azokat magára nézve a' leg szebb — 's kedvezőbb alakokban tüntetvén elő, másokban mérgesen bírálgatja.

— Az állandó barátság a' költsönös bizodalmon, 's rokon érzeteken alapúl két egy formák — egyenlők között.

— Mikor jö el már az az idő, hogy az emberek nem mellék tekintetekből, nem büntetéstől való szolgálai félelemből teendenek eleget kötelességeknek? — Kérdezze meg mindenki lelki esméretét, meg fogja az súgni, mit, és hogyan kell tenni. — A' megejtett vétekre való visszemlékkori könnyek, bel nyúghatatlanságok, és furdaló vádok bizonyítják, a' lelki esméretnek a' roszban való soha meg nem egyezését.

— Ön gyengeségek'-szenvedelmek nyomorékjai az erköltstelenek, 's ha a' boldogság édes órái örökre elrepülnek kebelekből, 's éltek komor temetővé válik, hol ők mint éjféli lelkek tébolyognak, — magoknak köszönjék.

— A' szerelem virágai — a'nak zivatarában újulnak, tartósabb melegében hervadoznak.

— Ne hidd, hogy a' ki veled szembe mosolyog — hozzád oly szerény, mind jó akaród; vagy meg akar tsalni, vagy már meg is tsalt.

— Vigyázz, kivel barátkozol, — az embert barátjáról méltán ítélik meg, — 's még e' mellett sokszor meg is sirathatod: mert a' szív el romlására semmi hatalmasabban be nem foly, a' rosszakkal való barátkozásnál.

— Kevés az igaz barát, 's alig ha egy embernek életében egynél több volt, — 's éppen azért betses is. Kinek az ég egy hív barátot rendelt, többet adott a' sors sokféle mulékony javainál.

Kováts Jó'sef.
Kolosvárt.

Egy, esztendeivel ditsekvőre.

Esztendőkben érdemeket

Nem találunk mindenkor,

Vénekben is gyermekeket

Lehet látni némelykor.

Húsz - harmintz esztendők alatt,

Némely sokkal előbb haladt,

Mint ki egy századot élt;

De érdeme tsak ez: *élt.*

Megfejtés az 78. számban: Borsó.